

O JENKOVI PROZI

Na pragu ustavnega življenja in še pred razpadom Bachovega absolutizma je pričel izdajati Anton Janežič v Celovcu svoj list za literaturo in umetnost — Glasnik slovenski. Prvi letnik tega glasila je med drugim priobčil tudi troje pripovednih del pesnika Simona Jenka. Kakšni nagibi so gnali pesnika v prozno ustvarjanje, kakšna je snovna, idejna in oblikovna plat njegovih pripovednih spisov, ta vprašanja se vzbujajo ob Jenkovi prozi, natisnjeni 1858. leta, posebno še, ker domnevamo, da se pesnik niti prej niti kasneje ni resno ukvarjal s pripovedništvom.

Viri poročajo, da je bival v času, ko je začel izhajati Janežičev Glasnik, na Dunaju skupaj s svojimi sošolci Valentinom Mandelcem, Francetom Erjavcem, Ivanom Tuškom in dve leti mlajšim Mencingerjem. Prav gotovo mu je obnovljena vajevska družba v nemškem mestu hkrati z globoko navezanostjo na prijatelje pripovednike pomagala k proznemu ustvarjanju. Glavna pobuda za prozo pa je presejala okvir prijateljev in prihajala pred mladega Jenka kot zahteva časa, zahteva tedanje družbene in literarne situacije. Z Glasnikom se je začelo pri nas obdobje rednega, skoraj nepretrganega revialnega časopisja in z njim si je utirala pot v literarno življenje kritika. S pojavom kritike, ki je vedno povezana z družbenim dogajanjem, pa literatura ni bila več prepuščena samohotnemu in nenadziranemu razvoju, kar je povsem razumljivo. Dejavnost literarne kritike se navadno ne omejuje samo na presojanje literarnega stanja, marveč skuša kritika pogosto s programatičnimi posegi uravnavati razvoj literature, njeno prihodnost. In tako je Glasnik že na začetku svojega izhajanja priobčil dva programatična sestavka, ki sta bistveno vplivala na literarno ustvarjanje tistega časa. To sta bila novoletno voščilo urednika Janežiča in Popotovanje iz Litije do Čateža. Oba, Janežič in Levstik, poudarjata zahtevo po pripovedništvu, novelah in povestih, medtem ko puščata liriko ob strani. Janežič poezije sploh ne omenja v svojem voščilu in dosledno govori samo o pisateljih, nič o pesnikih. Med »posebno zaželeno« prispevke šteje zgolj prozo. Levstik prav tako. V Popotovanju razmišlja o snovi za igre, roman, povesti in novele. Na zaključku svojega potopisnega eseja pa se le bežno ustavi ob liriki in prav ta odstavek je dragocen, ker nam razkrija vzroke, zakaj pesniško ustvarjanje v tistem času ni moglo biti potrebno, niti prozi enakovredno. Prvi najgloblji razlog za to vidi Levstik v tem, ker Slovenci pripovedništva še nimamo. »Tedaj narod, ki ima le izvrstno liriko, ne more hvaliti se, da ima zavoljo tega tudi že lastno, polno literaturo.« Razen te zgodovinsko utemeljene zahteve pa se nam razjasni iz Levstikovega pisanja še druga, nič manj važna zahteva dobe, po kateri se je morala literatura razvijati vzporedno s splošnim vsenarodnim gibanjem, v njenem boju za nacionalno afirmacijo in osnovne pravice jezika. Za službo tem neosebni načelom se je zdela osebno izpovedna zvrst — lirika — manj prikladna od proze. O liriki pravi Levstik, da

»se večji del peča samo z enim občutkom človeškega srca: ‚z ljubeznijo‘; le redko se prime kake druge snovi. Pa naj bo njeno sadje s tem lepše; vendar je vse v kosih; celega velikega dela nam ne podaja«. Iz te izjave je docela razvidna literarna ideologija časa. Lirika je zato izgubila na vrednosti, ker izpoveduje predvsem osebna čustva in misli, ker ne oblikuje široke panorame objektivnega narodnega odnosno družbenega življenja. Ker ne podaja »celega velikega dela«, ampak »vse v kosih«, kakor pravi Levstik. V ustavni dobi šestdesetih let si je narodno prebudno gibanje v svojem silovitem zaletu podredilo vsa področja kulturne dejavnosti. V svoj proces je vključilo slovenskega izobraženca in njegovo raznovrstno aktivnost v celoti, zato ni trpelo niti literarnega individualizma — lirike. Tak odnos do poezije, ki se kaže v Levstikovem literarnem programu, prevladuje vsa šestdeseta leta in še naprej. Splošno nerazpoloženje do osebno izpovedne pesmi pa tudi do enoličnega domoljubnega pesnikovanja označuje literarno vzdušje tega časa. Ne samo Jurčič v Glasniku 1865, tudi mnogi drugi s podcenjevanjem govorijo o subjektivni liriki, o »vednem opevanju spomladi in rožic«, pri čemer ne izvzamejo niti Jenka, ki je v tem času izdal zbirko pesmi. Levstik, sam lirik, je prvi teoretsko priznal realistične težnje v literaturi in s samim zgledom pokazal na prozo kot na času najbolj prikladno zvrst. Podobno tudi Jenko, ki je sicer kot osebno izpovedni pesnik zavzemal povsem izjemno mesto v literaturi petdesetih in šestdesetih let, in to ne samo med generacijo proznih piscev, uresničevalcev Levstikovega literarnega programa, temveč je stal osamljen tudi med številnimi pesniki programske domoljubne smeri. Zdaj lažje razumemo njegov skok v stran leta 1858 in pičlih deset let kasneje. Prvikrat se je odzval splošni potrebi časa po ustvaritvi umetniške proze, drugič je na pobudo Dramatičnega društva zasnoval zgodovinsko igro. Glavne pobude za njegovo nelirsko literarno oblikovanje ali tovrstne načrte so torej prihajale od zunaj. Pri tem ga je vedno gnala težnja, da bi se rešil izjemnega položaja, ki ga je imel kot osebni lirik, in se vključil v splošni tok aktualnega literarnega dogajanja. Pojav njegove proze v Slovenskem Glasniku 1858 nam to potrjuje.

Jenko je sicer že v Vajah in Vencu, glasilu celovških bogoslovcev, objavil nekaj rekel ter dve kratki humoristični črtici. Ti začetniški poskusi v prozi so še brez literarne vrednosti in samo daljni predhodnik kasnejše Glasnikove novelistike. Zato si pod Jenkovim pripovedništvom navadno mislimo troje del, objavljenih v Janežičevem glasilu: Spomini, Tilka in Jeprški učitelj. Snov za vse tri povesti je vzel pisatelj v glavnem iz kmečkega življenja. Tudi za okvirno povest Spomini, kjer pripovedovalec zgodbe pravzaprav ne spada docela v vaško okolje, čeprav iz njega izhaja. Dejanje v tej povesti se odvija mehanično, brez nujnosti in vzročne utemeljitve, docela po zgledu romantične proze. Vsi dogodki od začetka in skoraj do konca povesti nosijo skrivnostno obeležje: zaviti so v temo nerazložljivosti in nejasnosti. Čim bolj pa se bližamo koncu, tem bolj se razjasnjujejo pravi vzroki in ozadje dogajanja. Odkriva se analitična zgodba v preteklosti, ki je terjala nadaljevanje in konec dogodkov v sedanjosti. Vendar je analitična zgodba v Jenkovih Spominih

ostala okrnjena in nerazvita, ker ji je pisatelj posvetil premajhen del svoje pozornosti. Zgodba v Spominih je taka: Nekega dne se pojavi v vasi ciganka in prerokuje kmečkim fantom usodo. Še isti večer pride do poboja med njimi in eden od fantov je ranjen, krivca pa za kazen odvedejo k vojakom. Poboju sledi drug, mnogo bolj skrivnosten in v temo zaviti dogodek: umor vaškega župana. Zločinec tega dejanja je popolnoma neznan. Šele čez nekaj let se začne sklop teh skrivnosti razvozlavati. Najprej se vrne od vojakov Janez, povzročitelj fantovskega poboja, ter razkrije nagibe, zaradi katerih je napadel svojega rojaka, Blažeta po imenu. Za njim se vrne iz tujine Blaže in pred smrtjo na začudenje vseh prizna umor župana. Nepojasnjene skrivnosti se torej postopoma razjasnjujejo. Oba, Janez in Blaže, razkrijeta, da ju je k zločinu naščuvala ciganka in se tako maščevala za smrt svojega moža. Smrt cigana sta pred leti zakrivila župan in vaški mlinar. Ta dogodek, analitična zgodba, se samo omenja na koncu povesti, z dvema stavkoma. Osrednja oseba v povesti je torej ciganka. Ta se po prvem poglavju umakne s prizorišča dogodkov in odslej naprej nastopa v ozadju, od koder s svojo maščevanja-željnostjo sproža dejanje. Razpihuje strasti vaščanov in premišljeno izkorišča njihove medsebojne razprtije v prid svojih sebičnih maščevalnih namenov. Podredi si najbolj aktivni osebi v povesti, Janeza in Blažeta. Obadva nista več gospodarja svojih čustev in dejanj, marveč le poslušno sredstvo v njenih rokah in uresničujeta, ne da bi se tega zavedala, njene načrte, pripravljata njeno maščevanje. Preko njiju se ciganka maščuje vaščanom za smrt svojega moža. Vsi ti izredni in nenavadni dogodki pa se odigravajo ob nedeljah in praznikih, ponajveč zvečer in pozno v noč, ob fantovskem vasovanju in igran. Razgibava jih sproščeno, nenadzirano čustvo in nezadržani človeški instinkti: ljubezen in sovraštvo, maščevanja-željnost in ljubosumje. O psihološki poglobljenosti in razvoju značajev v Jenkovih Spominih ne moremo govoriti. Pisatelj je težil predvsem za tem, da ustvari zapleteno, zanimivo in z dogodki bogato zgodbo, zato ni posvetil primerne pozornosti notranjemu doživljanju, razvoju čustvovanja in mislim. V tem je v povesti mnogo neutemeljenega, neizdelanega in okrnjenega. Toda Spomini so pač pripovedovana okvirna povest: od tod slabokrvno, povrhnje referiranje in pomanjkanje dialoga.

Bolj zanimiva kot snovna in oblikovno formalna plat pa je idejna vsebina te Jenkove povesti. V drugem poglavju, na primer, teče pogovor o praznoverju in veri v usodo. Pa tudi kasneje, v četrtem poglavju, se ena od oseb opredeli glede teh vprašanj. Poglejmo, kako razmišljajo o praznoverju in fatalizmu osebe v povesti in kakšni pogledi na to so zaobseženi v sami zgodbi. Priznati moramo, da celoten potek dogodkov v nekem smislu podpira praznoverne misli in vraževernost junakov. Posebna znamenja v naravi pogosto zanesljivo napovedujejo zle dogodke. Na primer: Če zvezdo na nebu pogosto prekrije oblak, pomeni to slabo znamenje in napoved bližnje nesreče. In ta nesreča se tudi res dogodi. Drug primer: brž ko se pojavi ciganka, je zlo blizu. Tako je pred usodnim nedeljskim večerom in prav tako nekaj ur pred smrtjo župana. Če tedaj zgodba in celotni potek dogodkov podpira praznoverna naziranja in vero v usodno določenost življenja, pa osebe v povesti mislijo o tem povsem

drugače. Tako na primer v drugem poglavju pripovedovalec povesti, izobraženec, vztrajno zavrača primitivne vraževerne nazore kmečkega človeka, tako mnenje, da je mogoče iz zvezd razbrati prihodnost ali usodo, dalje to, da ima vsak človek svojo zvezdo, in podobno. Po njegovem človek sam uravnava svojo usodo: »Pamet ali čut,« pravi, »ima več zapovedovati čez tvoja dejanja, kakor pa ti mrzli svetovi tu gori.« Kmalu za tem pa že kmečki človek sam rezko negira v naprej določeno usodo, predestinacijo. »Ne morem reči, da bi me bila jeza premagala, tudi ne, da mi je bilo namenjeno, ker namenjeno človeku ni drugega ko smrt...« Če torej izbor snovi, zgradba povesti in nekatere osebe res še močno spominjajo na zastarelo romantično tehniko, pa odmeva iz dialoga v Spominih sodobna protiomantična miselnost. Posebno v izjavah o praznoverju in fatalizmu že razločno utripa trezna razumnost, ki izraža izkustvo in pozitivistično miselnost sodobnega časa. Kot celota so Spomini sestavljeni iz raznorodnih idejnih, snovnih in oblikovnih prvin ter nosijo na sebi vse znake romantično-realistične dvojnosti.

Na to prvo Jenkovo povest še niso mogli vplivati literarno-estetski pogledi v Levstikovem Popotovanju. Kajti obe deli, Jenkova povest in Levstikov potopisni esej, sta izhajali vzporedno v prvi polovici 1858. leta v Glasniku. Zadnje nadaljevanje obeh spisov je izšlo istočasno, in to v majski številki prvega letnika Janežičevega glasila za literaturo in umetnost. Vsakršna odvisnost med Spomini in Levstikovim Popotovanjem je tedaj nemogoča. Na kasnejše Jenkovo prozno delo, objavljeno v drugi polovici istega leta in v istem časopisu, pa Levstikov literarni načrt ni mogel ostati brez vpliva in učinka. Če primerjamo romantične Spomine z nekaj kasnejšim Tilko ali pa Jeprškim učiteljem, se lahko prepričamo, da so nekatere idejno-estetske postavke v Levstikovem literarnem programu napravile na Jenka res močan vtis in zapustile v njegovi prozi vidne sledove. Že Janežič je opozoril slovenske pripovednike na novele in povesti, ki naj bi bile »živo ogledalo domačega življenja«. Levstik je v Popotovanju razširil in poglobil to Janežičevo misel. Postavil je zahtevo po realistični ter v izrazu, idejnosti in snovi izrazito slovenski prozi. Po njegovem naj slovenski pisatelj piše »v domači besedi, v domačih mislih, na podlagi domačega življenja, da bi Slovenec videl Slovenca v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu«. Razen tej načelni zahtevi je Jenko posebno tenkočutno prisluhnil še nekaterim drugim sugestijam v Popotovanju. Predvsem pozivu, naj mlajši pisatelji poskusijo s šaljivim pisanjem, za kar da bodo našli dovolj snovi v vsakdanjem ljudskem življenju. Ta zahteva, naj bi pripovedniki »resnico zavijali v prijetne šale«, ni ostala brez odziva, kar priča humoristična povest o Tilki. Posebno pozornost pa je moral vzbuditi pri mladem pisatelju odstavek o noveli. V tem odstavku Levstik najprej svetuje, naj bi v novelah ali povestih obravnavali zgodovinsko snov, zatem pa preide k formalnim ter idejno-estetskim pogledom na to literarno zvrst in umetniško prozo sploh. Jenka je ta najvažnejši del literarnega načrta opozoril predvsem na važnost poglobljenega risanja človeških značajev, na »znanje človeškega srca«. Opozoril ga je na vertikalno poglobljenost oseb, na njihovo notranje življenje, na čustva in misli, in ne na horizontalno pestrost do-

godkov. Pa ne samo to. Osebe naj bodo dejavne, poudarja Levstik, njihova zunanja dejavnost pa naj bo v posledični zvezi z značajem človeka. Človek v celoti, s svojim dejanjem, čustvi in mislimi, naj vedno stoji v središču dogajanja in pozornosti, zato naj se pisatelj varuje preobširnih, prepodrobnih opisov človeške zunanosti ali pokrajine. Če zdaj s stališča psihološke poglobljenosti človeških značajev primerjamo Spomine s povestjo o tragičnem učitelju, opazimo znaten napredek v razvoju Jenkove proze. Dragocene in zares pomembne misli Levstikovega literarnega načrta so padle na plodna tla.

V skladu s principom, po katerem naj bi bil »vsakemu umetniku človek prva reč«, je skrčil Jenko v povesti o Tilki zunanje dogajanje na najmanjšo mero. V povesti ni več bogatega, časovno razvlečenega dejanja kakor v Spominih, marveč en sam dogodek, ob katerem se do kraja razodene značaj glavnega junaka, značaj duševno zaostalega in telesno okrnjenega fanta. Ne več zapletena, v skrivnosti zavita zgodba, marveč človeška čustva in misli zanimajo Jenka v tej humoreski. Zgodba povesti je skromna. Od trenutka, ko se oče na večer pred pomembnim dogodkom razgovarja s sinom o ženitvi, pa vse do Tilkove ponesrečene snubitve drugega dne, stoji glavni junak zgodbe, neuspešni snubec, v središču pisateljeve pozornosti. Samo njegova razpoloženja in njegovi notranji odzivi zanimajo pisatelja. Vse ostalo, predvsem obrobne osebe in okolje, v katerem se dogodek odvija, je nevažno. Notranje življenje junaka pa ni negibno in statično, kakršno je življenje oseb v Spominih, marveč nenavadno živahno ter razgibano. V prvem poglavju se razkrije Tilka kot duševno nerazvit, ubogljiv mladenič brez lastne volje in moči. Poslušno sprejema očetove načrte za svoje in preden ta večer zaspi, si v bujni domišljiji naslika svojo bodočnost v svetli luči. Sebe si predstavlja v vlogi snubca in srečnega ženina, toda kruta realnost mu kmalu poruši svet iluzij in ga iz fantazijske zamišljenosti prenese v budno stanje, v resničnost. Zjutraj, tik pred odhodom k nevesti, pa je Tilka že močno nevoljen. Razdraženo odgovarja materi in na tihem se upira očetu, loteva se ga strah. Iz poslušnosti do staršev se sicer odpravi na pot, toda sram pred ljudmi in bojazen ga pri tem ovirata. Še enkrat poraste njegova samozavest in z občutkom, da je snubec in vsem ljudem enakovreden, se mu vrne zaupanje vase. Vendar ne za dolgo. Zasmehljive besede in glasen krohot neveste ga osramotijo in poženejo v brezglav beg. Kakor vidimo, pada Tilka iz enega razpoloženja v drugo, iz poslušnosti v prikrito nevoljo, iz brezčutnosti v bojazen, iz samozavesti v osramočenost. Vsa ta pestra skala psihičnih razpoloženj in notranjih odzivov predstavlja to, kar bi Levstik imenoval »značaj in znanje človeškega srca«. Predstavlja notranji obraz junaka.

Če primerjamo Levstikovo povest o Martinu Krpanu z Jenkovim Tilko, opazimo že v načinu pripovedovanja občutno razliko. Pri Krpanu se pripovednik popolnoma skriva za objektivno, neosebno dejanje v zgodbi. Dejanja in dialoga ne prekinja, nikjer ne zasledimo v povesti odmikov ali digresij, ne vpletanja osebnih razmišljanj. V tem pogledu je Martin Krpan čisto epično delo. Jenkova proza je drugačna. V Tilki in kasneje v Jeprškem učitelju se pisatelj ne skriva za objektivne do-

godke kot pravi epik, marveč ostane vseskozi viden in nastopa kot posrednik med literarno zgodbo in bralcem. Prisoten je v številnih subjektivnih vložkih in digresijah, posebno v drugem in tretjem poglavju naše povesti. V začetku skuša biti še kar se da neosebni pripovednik, zato je tu največ dialoga. Kasneje pa se množijo subjektivni vrivki, ki rahljajo zgradbo dejanja in razjedajo že tako redke dialoge. V preosebnem pripovedovanju objektivne snovi je torej slabost in odlika te povesti. V digresijah pa se navadno sprošča Jenkov humor. Celotna zgodba o snubljenju nerodnega mladeniča je prežeta z dobrodušnim smehom in neujedljivo ironijo. Številni primeri kažejo, kako pesnik z ironizacijo naenkrat zdrkne iz neosebnega epskega pripovedovanja v osebne digresije. Na primer: »Tilka še enkrat prebrska oblice po peharju, da bi se prepričal, ali se ni morebiti kak krompir med njimi skrtil. K sreči ni bil nobeden tako nesrečen, ker grozno bi se bil Tilka nad njim maščeval: jaz mislim, v svoji jezi bi ga bil kar pojedel.« Še bolj očiten je tale odmik od pripovedovanja, v katerem se obrača pisatelj naravnost na bralca: »Kakor smo tedaj rekli, on vzame pipo v levico, z desnico pa prinese pest tobaka iz žepa. Da bi jo bil tako ročno in neskrbno natlačil kakor njegov oče po navadi, tega ne morem zagotoviti radovednih bralcev.« Sèm sodi še spoznanje, ki ga vplete pisatelj v zgodbo, potem ko se junak otrese fantazijske zamišljenosti in se ponovno zave realnega sveta, spoznanje o protislovju med iluzornim in realnim življenjem, ki predstavlja idejno jedro celotne povesti. Kajti vse to, kar je Tilka doživljal v razgreti domišljiji, se v resnici ni zgodilo. Kakor moremo razbrati iz konca povesti, Jenko ne doživlja več tega spoznanja z romantično bolečino, marveč ga že sprejema pomirljivo in z dobrodušnim humorjem. Smešno dogodivščino svojega junaka komentira takole: »Jaz nimam drugega pristaviti ko besede starega Rimljana, da namreč ‚in magnis voluisse sat est‘, ali kakor je Tilka pozneje včasih to poslovenil: za las je manjkalo, pa bi se bil kmalu oženil!«

Najboljše Jenkovo prozno delo je novela Jeprški učitelj. Ta kaže po eni strani stare, že znane značilnosti Jenkovega pripovedništva, po drugi strani pa razodeva nove in samosvoje elemente. Kakor v že obravnavanih povestih je tudi tukaj zajeta snov iz kmetstva. Toda kmečko okolje v noveli je prikazano s povsem drugačnega kota. Tu ne gre več za ljubezensko dejanje kakor v obeh prejšnjih povestih, ženske osebe ne igrajo odločilne in tako važne vloge kot maščevalna ciganka v Spominih ali objestna nevesta v Tilki, temveč stojijo docela v ozadju dogodkov. Pa tudi glavna oseba ni kmečki človek. Namesto izjemnega, nevsakdanjega in zanimivega posebneža nam ta novela razkriva podobo povprečnega vaškega učitelja. In okrog njega se odvija zgodba: Začne se s smrtjo starega župnika in s prizorom, ko vaščani z županom vred odkrito pokažejo nerazpoloženje do svojega učitelja. Po župnikovi smrti je stari učitelj naenkrat osamljen. Brez prijateljev je, brez zagovornikov in predmet ostre kritike. Vaščani negodujejo nad njegovim delom v šoli in cerkvi ter mu celo grozijo z odpustitvijo. V bojzni za svoj obstoj začne učitelj iskati izhod iz mučnega položaja. Najprej se oklene realnih sredstev: približati se hoče bodočemu župniku, ki naj bi mu še vnaprej

zagotovil službo. Toda namesto da bi se bil župniku prikupil, se osmeši pred njim. Občutljiv, kakor je bil, se osramočeni učitelj za nekaj dni skrije pred ljudmi. V težnji pa, da se gmotno osamosvoji od nenaklonjenega župana in župnika, poskusi na drug način. Vda se iluziji: zadnji izposojeni denar žrtvuje za loterijsko srečko, s katero upa priigrati velike vsote denarja in doseči gmotno neodvisnost. Toda tudi to upanje učitelja ogoljufa. Naključje hoče, da mu veter odnese klobuk z denarjem vred v vodo in s tem propade poslednje njegovo pričakovanje. Po tem usodnem dogodku učitelj zboli, začne blesti in umre. Oseba učitelja v noveli torej ni smešna, kakor so mislili Jenkovi sodobniki, ampak kaže v svojem značaju in usodi vse elemente pristne tragike. Stari vaški učitelj, skrajno konservativen in v svojem delu neprizadeven, je moral nujno priti v spor s pomlajenim, naprednejšim okoljem, polnim poleta in razgibanosti. Vaščani so se uprli brezbrizni učiteljevi praksi, njegovi popustljivosti in poklicni nevestnosti že zato, ker so resnično težili po izobrazbi in duhovnem napredku. Razen tega pa so si vaščani z županom vred lastili nadzorstvo nad prosvetnim delavcem tudi zato, ker so ga sami gmotno vzdrževali. Učiteljev spor z okoljem je postal usoden zato, ker je ogrožal njegov obstoj. V taki situaciji se vaški učitelj bori za najosnovnejše pogoje svoje eksistence, toda vsi njegovi načrti ostanejo neuresničeni in se razblinijo ob krutem življenju. Še več: vsa učiteljeva prizadevanja se izrodijo v nasprotje. Čeprav je videz glavnega junaka v povesti res včasih blizu smešnosti, so vendar vsa njegova eksistenčna stremjenja izraz resnično tragičnega življenja.

Z Jeprškim učiteljem je posegel Jenko po novi, v literarnem programu 1858 še neregistrirani snovi. Upodobil je učitelja pomarčne dobe z njegovimi številnimi slabostmi, manj številnimi vrlinami in zares tragičnim življenjem. Kot eden od prvih pripovednikov je literarno oblikoval del neosebne, splošne družbene problematike, predvsem na tistih mestih naše novele, kjer odrezavi župan razpravlja s kmeti o aktualnih prosvetnih razmerah, kritizira del starega učitelja, postavlja zahtevo po novem, skratka o stvareh splošnega, nadosebnega pomena. Realistično zgodbo, v kateri se odraža živa sodobnost Bachovega absolutizma, predvsem siromaštvo prosvetne dejavnosti in izobraževanja na vasi, je postavil v realno okolje. Na Sorškem polju, med Jeprco, Savo in Kranjem, se odigrava ta zgodba o usodno nesrečnem učitelju. Lik osrednje osebe v povesti pa nosi na sebi mnoge avtobiografske poteze pisatelja. Pri oblikovanju te najbolj resnične postave v svojem celotnem proznem delu si Jenko ni mogel kaj, da ne bi najgloblje tegobe in težnje lastnega življenja prenesel v literarno resničnost. Kakor učitelj v noveli je bil tudi Jenko, študent na Dunaju, odvisen od poučevanja in inštrukcij, kakor on se je moral pisatelj sam in brez podpore od drugod boriti za najosnovnejše življenjske pogoje. Zato je nenehno težil po duhovni in gmotni neodvisnosti. Čelo pretiran, naravnost bolesten občutek sramu je v realnem pesnikovem življenju izpričan.

Tudi v oblikovnem in zlasti jezikovnem pogledu je ta novela vrh v razvoju Jenkovega proznega ustvarjanja. Dialog je bolj razgiban in zavzema večji obseg, število osebnih digresij je manjše.

Jeprški učitelj je zadnja Jenkova povest, objavljena v Slovenskem Glasniku. Kje so vzroki, da je pesnik naenkrat opustil pripovedništvo, je težko dognati. Morda je bil prezaposlen ali pa sploh odsoten z Dunaja, morda je odšel v St. Poelten poučevat v družino pl. Herzfelda? Toda to je domneva. Od vseh okoliščin, ki bi utegnile vsaj delno pojasniti konec Jenkovega proznega ustvarjanja, sta omembe vredni le dve. Prvič: Jenkova proza ni naletela na pozitiven odmev pri sodobnikih. Levstik je grajal jezik, Janežič je izrazil pomisleke glede Jeprškega učitelja ali »šaljive povesti«, kakor jo je sam imenoval. Lahko si mislimo, da so take sodbe rahločutnega pesnika potrle in mu jemale veselje do nadaljnjega dela. Drugič: sredi leta 1859 se je začela razhajati družba bivših vajevev pripovednikov na Dunaju. S tem je odpadel eden od razlogov, ki so v mladem pesniku netili voljo do pripovednega ustvarjanja. Iz teh in verjetno še drugih vzrokov je pisatelj po tretji povesti v Glasniku nepričakovano umolknil, kar je bilo v škodo novelistike tistega časa.

Čeprav Jenkovo prozno delo ni obsežno in ne snovno raznovrstno, pa kaže kljub skoraj sočasnemu nastajanju izredno nagel razvoj v realistični smeri. To je njegova osnovna značilnost. Že prva povest, ki je nastala pred Levstikovim literarnim programom in izven njegovega vpliva, razodeva krepke realistične prvine: v romantično zgodbo z romantičnimi osebami, zapletom in razpletom se zajedajo protiroantični idejni vložki v dialogih in celotno dogajanje se odvija v čisto realnem prostoru. Ta dvojnost romantike in realnosti je ohranjena še v naslednjih dveh delih, čeprav že v drugačnem razmerju in z večjim poudarkom na realizmu. Oba, po zunanji fizionomiji še nepovprečna, izjemna junaka, neokretni Tilka in vaški učitelj, sta postala pod vplivom Levstikovih literarnih nazorov notranje poglobljena lika, ki čustvujeta, mislita in delujeta po zakonih realne psihologije. Pod Levstikovim vplivom se je Jenko otresel izmišljenega romantičnega fabuliranja in mehanične gradnje dogodkov ter je z Jeprškim učiteljem ustvaril resnično, značajsko poglobljeno novelo, v katero je vnesel razen osebnega junakovega življenja še del aktualne resničnosti. S tem je posegel v živo sodobnost pomarčnega obdobja. Kakor vidimo, je pisatelj v svojih zadnjih dveh povestih s pridom uporabil nekatere idejno-estetske misli Popotovanja, predvsem napotke o poglobljenem risanju človeških nravi, ni pa povsem sledil Levstikovemu snovnemu programu. Oblikoval je zdaj malega kmeta proletarca, zdaj polizobraženega učitelja na vasi in obakrat postavil dejanje v sedanost. Če s tem ni sledil Levstikovim konkretnim snovnim napotkom za novelo, se je vendar držal njegovega osnovnega načela, po katerem naj pisatelj jemlje snov iz ljudskega življenja. Vzporedno z razvojem v realistični smeri se v Jenkovih povestih uveljavljajo avtobiografske prvine. Neosebne, izmišljenemu pripovedovanju v Spominih sledi Tilka, v katerem že najdemo zarodke pisateljevih duševnih lastnosti, in končno Jeprški učitelj, lik, ki se je avtorju razrastle v pravo notranjo podobo njega samega. Osebo izpovedna težnja je bila v Jenku vseskozi živa, v nekih trenutkih pa celo tako silovita in neukrotljiva, da si je iskala sprostitev tudi v pripovednem ustvarjanju in epskih likih.